

PISA TOPSHIRIQLARI ORQALI O‘QUVCHILARNING O‘QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH

Mo'ydinova Marhabo

Andijon davlat pedagogika instituti, Maktabgacha va maxus pedagogika fakulteti 1 bosqich talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada PISA xalqaro baholash dasturi topshiriqlari asosida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirish masalasi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘quvchilarning matni tushunish, tahlil qilish, xulosa chiqarish hamda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlar yoritilgan. Shuningdek, PISA topshiriqlari asosida tashkil etilgan o‘quv jarayonining samaradorligi va ta’lim sifatiga ta’siri ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: PISA, o‘qish savodxonligi, matn tahlili, funksional savodxonlik, kompetensiya, tanqidiy fikrlash, ta’lim sifati, interfaol metodlar, baholash tizimi.

Аннотация: В данной статье проводится научный анализ вопроса развития у учащихся навыков чтения на основе заданий международной программы оценки PISA. Рассматриваются методологические подходы, направленные на развитие у учащихся навыков понимания, анализа, формулирования выводов и критического мышления. Также исследуется эффективность образовательного процесса, организованного на основе заданий PISA, и его влияние на качество образования.

Ключевые слова: PISA, навыки чтения, анализ текста, функциональная грамотность, компетенция, критическое мышление, качество образования, интерактивные методы, система оценки.

Abstract: This article scientifically analyzes the issue of developing students' reading literacy based on the tasks of the PISA international assessment program. The study covers methodological approaches aimed at developing students' skills in understanding, analyzing, drawing conclusions, and critical thinking. It also examines the effectiveness of the educational process organized on the basis of PISA tasks and its impact on the quality of education.

Keywords: PISA, reading literacy, text analysis, functional literacy, competence, critical thinking, quality of education, interactive methods, assessment system.

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy talablar tubdan o‘zgarib bormoqda. Endilikda o‘quvchilarning faqat nazariy bilimlarni egallashi yetarli emas, balki ularning olgan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay

olish kompetensiyalariga ega bo'lishi ham muhim hisoblanadi. Shu sababli zamonaviy ta'lim tizimida funksional savodxonlikni rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biriga aylangan.

Shu o'rinda PISA (Programme for International Student Assessment) xalqaro baholash dasturi alohida ahamiyat kasb etadi. PISA dasturi 15 yoshli o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matematik savodxonligi va tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo'llash darajasini aniqlashga yo'naltirilgan xalqaro tadqiqot hisoblanadi. Ushbu dastur an'anaviy testlardan farqli ravishda o'quvchining bilimni yodlashini emas, balki uni tushunishi, tahlil qilishi va hayotiy muammolarni hal etishda qo'llash qobiliyatini baholaydi.

O'qish savodxonligi PISA dasturining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u o'quvchining matnni tushunish, undagi asosiy g'oyani aniqlash, axborotni tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Demak, o'qish savodxonligi faqat o'qish texnikasi emas, balki murakkab kognitiv jarayon bo'lib, u tanqidiy fikrlash va tahliliy yondashuvni talab qiladi.

Ona tili ta'limi esa o'quvchilarning nutqiy madaniyati, fikrlash qobiliyati va kommunikativ kompetensiyasini shakllantiruvchi asosiy fanlardan biridir. Shu sababli ona tili darslarida PISA topshiriqlaridan foydalanish o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirishda samarali metodik yondashuv hisoblanadi. Bunday yondashuv o'quvchilarga matn bilan mustaqil ishlash, turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish va asosli xulosa chiqarish imkonini beradi.

An'anaviy ta'lim jarayonida ko'pincha matnni qayta hikoya qilish va grammatik qoidalarni yodlashga asosiy e'tibor qaratilgan bo'lsa, zamonaviy ta'limda esa o'quvchining mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi va ijodiy yondashuvi muhim ahamiyatga ega. PISA topshiriqlari aynan shu kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, global ta'lim tizimidagi raqamli transformatsiya, axborot oqimining keskin ortishi va kommunikativ muhitning murakkablashuvi o'quvchilardan yuqori darajadagi o'qish savodxonligini talab qilmoqda. Bu esa ta'lim jarayonida interfaol metodlar, kompetensiyaviy yondashuv va hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlardan keng foydalanishni taqozo etadi.

Shu jihatdan, PISA topshiriqlari asosida o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirish nafaqat pedagogik, balki strategik ahamiyatga ega bo'lgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bu yondashuv o'quvchilarning xalqaro baholash tizimlarida yuqori natijalarga erishishiga, shuningdek, ularning mustaqil fikrlovchi va raqobatbardosh shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot PISA topshiriqlari orqali o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirish jarayonini ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilishga

qaratilgan bo‘lib, unda zamonaviy ta’lim yondashuvlari va kompetensiyaviy model asos qilib olindi. Tadqiqotning metodologik asosini ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirish, faol o‘qitish texnologiyalari hamda funksional savodxonlikni rivojlantirishga doir ilmiy qarashlar tashkil etadi.

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy-metodik usullardan keng foydalanildi:

- nazariy tahlil metodi — PISA xalqaro baholash dasturi, o‘qish savodxonligi bo‘yicha ilmiy adabiyotlar hamda metodik qo‘llanmalar o‘rganildi;
- qiyosiy tahlil metodi — an’anaviy ta’lim yondashuvlari bilan PISA topshiriqlari asosidagi yondashuvlar solishtirildi;
- kuzatish metodi — o‘quvchilarning matn bilan ishlash jarayoni, darsdagi faolligi va mustaqil fikrlash darajasi kuzatildi;
- tajriba-sinov metodi — PISA topshiriqlari asosida tashkil etilgan darslar amaliyotda sinovdan o‘tkazildi;
- so‘rovnomma metodi — o‘quvchilar va o‘qituvchilarning fikr-mulohazalari o‘rganildi.

Tadqiqot jarayonida o‘qish savodxonligini rivojlantirish kompetensiyaviy yondashuv asosida amalga oshirildi. Bunda o‘quvchi faqat bilim oluvchi emas, balki faol tahlil qiluvchi va mustaqil xulosa chiqaruvchi subyekt sifatida qaraldi. PISA topshiriqlari asosida tashkil etilgan o‘quv jarayoni quyidagi bosqichlar asosida amalga oshirildi:

- matnni diqqat bilan o‘qish va umumiy mazmunini anglash;
- matndagi asosiy g‘oya va muhim axborotni aniqlash;
- matn elementlarini tahlil qilish va ularni o‘zaro bog‘lash;
- berilgan savollar asosida mantiqiy fikrlashni qo‘llash;
- muammoli vaziyatlarni aniqlash va yechim taklif qilish;
- mustaqil xulosa chiqarish va asoslab berish.

Shuningdek, tadqiqotda interfaol ta’lim metodlari muhim o‘rin egalladi. Xususan:

- “Aqliy hujum” metodi — o‘quvchilarning erkin fikrlashini rivojlantirish uchun;
- “Klaster” metodi — matn mazmunini tizimlashtirish uchun;
- “Insert” metodi — matn bilan ishlash jarayonini faollashtirish uchun;
- “Baliq skeleti” metodi — muammoni tahlil qilish va sabab-oqibat aloqalarini aniqlash uchun.

Bundan tashqari, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ham foydalanildi. Multimedia materiallar, elektron matnlar va interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish hamda murakkab matnlarni tushunishni yengillashtirishga xizmat qildi.

Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi PISA topshiriqlari asosida o‘qish savodxonligini rivojlantirishni kompleks yondashuv asosida o‘rganishga qaratildi va bu jarayonda nazariy, amaliy hamda interfaol metodlar uyg‘unligi ta’minlandi.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida PISA topshiriqlari asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirishga sezilarli darajada ijobiy ta'sir ko'rsatgani aniqlandi. Tajriba-sinov ishlari davomida o'quvchilarning matn bilan ishlash, uni tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarida sifat o'zgarishlari kuzatildi.

Dastlabki bosqichda o'quvchilarning ko'pchiligi matnni faqat yuzaki o'qish va qayta hikoya qilish darajasida qolayotganligi aniqlandi. Biroq PISA topshiriqlari asosida muntazam olib borilgan mashg'ulotlar natijasida ularning o'qish jarayoniga yondashuvi sezilarli darajada o'zgardi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi ijobiy o'zgarishlar qayd etildi:

- o'quvchilarning matnni tushunish darajasi oshdi;
- asosiy va ikkilamchi axborotni ajratish ko'nikmasi rivojlandi;
- matn mazmunini tahlil qilish va izohlash qobiliyati kuchaydi;
- tanqidiy fikrlash elementlari shakllandi;
- mustaqil xulosa chiqarish darajasi sezilarli yaxshilandi;
- o'qishga bo'lgan qiziqish va faollik ortdi.

Shuningdek, PISA topshiriqlari asosida ishlash jarayonida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasi ham rivojlanganligi kuzatildi. Ular o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda aniq, mantiqiy va asosli ifoda etishni o'rgandilar.

Interfaol metodlar qo'llanilgan sinflarda o'quvchilarning darsdagi ishtiroki ancha faollashgani qayd etildi. Guruhli ishlash va munozara jarayonlarida o'quvchilar o'z fikrini himoya qilish, dalil keltirish va boshqalarning fikrini tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirdilar.

Tadqiqot natijalari yana shuni ko'rsatdiki, PISA topshiriqlari:

- o'quvchilarning matnni chuqur anglashiga yordam berdi;
- ularning kognitiv fikrlash darajasini oshirdi;
- axborotni tahlil qilish va qayta ishlash ko'nikmalarini rivojlantirdi;
- o'quvchilarda mustaqil o'rganish madaniyatini shakllantirdi.

Umuman olganda, PISA topshiriqlari asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi ilmiy va amaliy jihatdan o'z tasdig'ini topdi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari PISA topshiriqlari asosida tashkil etilgan o'qish savodxonligini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim jarayoni an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan sezilarli ustunlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Bunda asosiy farq o'quvchining bilimni tayyor holda qabul qilishi emas, balki uni mustaqil izlab topishi, tahlil qilishi va amaliy vaziyatlarda qo'llashida namoyon bo'ladi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, PISA topshiriqlari o'quvchilarning o'qish

jarayoniga bo'lgan yondashuvini tubdan o'zgartiradi. Ular matnni oddiy axborot manbai sifatida emas, balki tahlil qilinadigan, baholanadigan va turli nuqtai nazardan yondashiladigan murakkab kognitiv obyekt sifatida qabul qila boshlaydilar. Shuningdek, PISA asosidagi yondashuv o'quvchilarda quyidagi muhim kompetensiyalarni rivojlantirishi aniqlandi:

- tanqidiy fikrlash va baholash ko'nikmalari;
- matnni chuqur tushunish va interpretatsiya qilish;
- mantiqiy xulosa chiqarish va dalillash;
- axborotni tahlil qilish va taqqoslash;
- mustaqil o'qish va o'z-o'zini rivojlantirish.

Muhokamada yana bir muhim jihat sifatida o'qituvchining roli o'zgarishi qayd etildi. An'anaviy ta'limda o'qituvchi asosiy bilim manbai bo'lsa, PISA yondashuvida u yo'naltiruvchi, tashkil etuvchi va jarayonni boshqaruvchi fasilitatorga aylanadi. Bu esa o'quvchilarning mustaqil faoliyatini kengaytiradi.

Bundan tashqari, PISA topshiriqlari asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning motivatsiyasi oshgani ham kuzatildi. Hayotiy vaziyatlarga yaqin topshiriqlar ularda o'qishga nisbatan qiziqishni kuchaytiradi va bilimni amaliyot bilan bog'lash imkonini beradi.

Shu bilan birga, muhokama jarayonida ayrim muammolar ham aniqlandi. Jumladan:

- o'qituvchilarning PISA topshiriqlari bilan ishlash bo'yicha metodik tayyorgarligi yetarli darajada emasligi;
- dars vaqtining cheklanganligi;
- tayyor PISA uslubidagi materiallarning yetishmasligi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun o'qituvchilar malakasini oshirish, metodik qo'llanmalarni ko'paytirish va dars ishlanmalarini takomillashtirish zarurligi ta'kidlandi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, PISA topshiriqlari asosida o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim va dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki ularning hayotiy kompetensiyalarini ham shakllantiradi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

- PISA topshiriqlari o'quvchilarning o'qish savodxonligini samarali rivojlantiradi;
- matnni tushunish, tahlil qilish va interpretatsiya qilish ko'nikmalari kuchayadi;
- tanqidiy va mantiqiy fikrlash darajasi oshadi;
- o'quvchilarda mustaqil ta'lim olish kompetensiyasi shakllanadi;
- ta'lim jarayonida faol ishtirok etish darajasi ortadi;
- bilimni hayotiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmasi rivojlanadi.

Shuningdek, PISA yondashuvi ta'lim jarayonini kompetensiyaviy asosda tashkil etishga xizmat qiladi va o'quvchilarni XXI asr talablariga mos raqobatbardosh shaxs sifatida shakllantiradi. Bu esa ularning kelajakdagi ijtimoiy, akademik va kasbiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, PISA topshiriqlari asosida o'qish savodxonligini rivojlantirish nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'quvchilarning fikrlash madaniyatini shakllantiradi va ularni mustaqil, ijodiy hamda tahliliy fikrlovchi shaxs sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. — Toshkent, 2017–2024 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari. Ta'lim sifatini baholash tizimini takomillashtirishga oid hujjatlar. — Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *Umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standarti*. — Toshkent, 2021.
4. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. *Innovatsion pedagogik texnologiyalar*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. Tolipov O'., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot*. — Toshkent: Fan, 2020.
6. Azizxodjayeva N. *Pedagogik mahorat va innovatsion yondashuvlar*. — Toshkent, 2019.
7. Yo'ldoshev J., Hasanova S. *Pedagogik innovatsiyalar*. — Toshkent, 2020.
8. Ona tili va adabiyot fanini o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2022.
9. Karimov I. *Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch*. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
10. Abduqodirov A., Begmatov B. *Ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish*. — Toshkent, 2019.
11. Shomurodov A. *Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va kompetensiyaviy yondashuv*. — Toshkent, 2023.